

Literatura

- Babić, Stjepan, „Razmišljanja uz koji – kojega”, *Jezik*, 40, 1992.–1993., str. 109–111.
- Blagus Bartolec, Goranka, „Od neživoga do živoga”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 2006., str. 1–23.
- Dahl, Östen, *The Growth and Maintenance of Linguistic Complexity*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, 2004.
- Kordić, Snježana, „Koji i kojega”, *Jezik*, 40, 1992.–1993., str. 103–108.
- Vince Marinac, Jasna, „Kategorija živosti u hrvatskom jeziku”, *Suvremena lingvistika*, 29–30, 1990., str. 143–152.
- Vince Marinac, Jasna, „Vrste riječi i genitivno-akuzativni sinkretizam”, *Suvremena lingvistika*, 34, 1992., str. 331–337.
- Wunderlich, Dieter, „Towards a lexicon-based theory of agreement”, *Theoretical Linguistics*, 20, 1994., str. 1–36.

DVIJE STRANE MEDALJE

Josip Lisac DVIJE STRANE MEDALJE (DIJALEKTOLOŠKI I JEZIČNOPOVIJESNI SPISI O HRVATSKOM JEZIKU)

Split, Književni krug, 2012.

Eminentni hrvatski dijalektolog i jezični povjesničar Josip Lisac objavio je 2012. godine vrijednu knjigu znakovita naslova – *Dvije strane medalje s podnaslovom kojim nas detaljnije upućuje u sam sadržaj knjige – dijalektološki i jezičnopovijesni spisi o hrvatskom jeziku*. Premda se, kako naslov knjige kaže, radi o dvjema stranama iste medalje, misleći pritom na dijakronijsku komponentu hrvatskoga jezika koja se iščitava iz dijalektoloških i jezičnopovijesnih zapisa i podataka, malo je suvremenih hrvatskih jezikoslovaca obuhvatilo u svom radu obje te discipline. Josip se Lisac od većine njih izdvaja upravo po sinergiji koja obogaćuje njegove znanstvene teze, osnažuje ih i dodatno argumentira.

Ova knjiga predstavlja i kontinuitet plemenitoga autorova nastojanja da širem krugu čitateljstva učini dostupne rasprave koje je prethodno objavljivao te ih periodično okuplja i objavljuje u jednoj knjizi. Podsjetimo, prethodnica su autorovih knjiga ovoga tipa sljedeća djela: *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji* (Split, 1994.); *Hrvatski dijalekti i jezična povijest* (Zagreb, 1996.); *Hrvatski govori, filolozi, pisci* (Zagreb, 1999.); *Faust Vrančić i drugi* (Šibenik, 2004.). Takova je praksa postala uobičajenom u hrvatskoj i inim slavenskim filologijama od konca 20. st. naovamo i, usprkos kritikama, ima mnogo prednosti. Naime, brojne su važne i vrijedne dijalektološke i jezičnopovijesne rasprave objavljivane u časopisima čija je

distribucija ograničena, a time je otežan protok podataka. Ovakva su izdanja važna stranim slavistima kojima je naša periodika često teže dostupna, a na koncu i studentima koji ovako u jednoj knjizi imaju sabrane vrijedne radove što ih konzultiraju za pripremu ispita. Valja međutim istaknuti i to da radovi ovdje nisu samo pretisnuti, već ih je autor, prema riječima iz *Proslava*, nanovo pregledao, znatnim dijelom dotjerao, dopunio ili skratio te unosi nove podatke na mjestima gdje je to bilo potrebno (2012: 5). Zbog svega smo navedenoga s radošću dočekali novu knjigu novijih radova Josipa Lisca i ovdje je prikazujemo javnosti.

U knjizi je objavljeno ukupno 36 radova uz *Proslav*, *Literaturu*, *Bibliografsku bilješku*, sažetak na engleskom jeziku te kazala osobnih imena i zemljopisnih pojmova.

Premda nisu posebno grafički izdvajani u tematske cjeline, evidentno je da su radovi podijeljeni u dijalektološku i jezičnopovijesnu skupinu. No i unutar skupina vlada red i logičan sustav. Nije slučajno da knjigu, a time i njezin dijalektološki dio, otvara studija naslovljena *Hrvatska narječja u srednjem vijeku* u kojoj autor određuje tri razdoblja u razvitku dijalektalnih sistema, nudi sliku rasporeda hrvatskih narječja potkraj srednjega vijeka s posebnim osvrtom na novoštokavske inovacije. U posljednjem se odlomku ove studije prikazuju različiti stavovi istraživača o genezi hrvatskih narječja iz čega se vidi sva kompleksnost ove problematike s kojom se J. Lisac već godinama sustavno bavi i intenzivno o njoj promišlja. Podrijetlom i zajedničkom sudbinom hrvatskih narječja Josip se Lisac bavi i u sljedećim svojim radovima: *Tri dijalekta triju narječja kao*

najizrazitiji primjeri migracija u hrvatskom jeziku; Nacionalno u srednjojužnoslavenskim organskim i drugim idiomima; Leksički, sintaktički i drugi utjecaji u hrvatskim dijalektima; Čakavski, kajkavski i štokavski glagolski sustav te Izoglose refleksa jata u hrvatskim organskim idiomima. Nakon toga sintetsko-ga uvoda, autor pozornost posvećuje čakavštini. U raspravi *Čakavština kao jedno od hrvatskih narječja* autor koncizno i precizno sublimira spoznaje o čakavskom narječju dajući najprije pregled istraženosti, od prvih dijalektoloških zapisa do danas, preko osnovnih razlikovnih značajki, kriterija za klasifikaciju te klasifikacije pet čakavskih dijalekata i lastovske oaze na pod-sustave. U radu *Čakavica, Mediteran, srednja Europa* na vrlo zanimljiv način analizira sredozezne i srednjoeuropske značajke u dijalektima čakavskoga narječja apostrofirajući i to da jezični mediteranizmi nisu značajka samo čakavskih govora. Treća je velika podcjelina posvećena temi kojom se J. Lisac godinama bavi te marno prikuplja i analizira dijalekatne leksikografske zapise. Podcjelinu otvara rad *Hrvatska dijalekatna leksikografija u 20. stoljeću* u kojem autor prikazuje leksikografske prinose različita opsega i kakvoće po narječjima, zaključno do 2004. godine. Važan je to prinos kojim se autor pokazuje kao ponajbolji poznavatelj pokrivenosti hrvatskih organskih idioma leksikografskim izdanjima. Samo tako dobar poznavatelj prilika mogao je uvidjeti *Koji bi nam dijalekatni rječnici bili najpotrebniji?* i tako nasloviti svoj rad u kojem usmjerava djelatnost hrvatskih dijalekatskih leksikografa na ona područja koja su slabo istražena. U dvama se sljedećim radovima autor bavi leksikografijom područja kojima se inače često vraćao i kojih je najbolji poznavatelj, zadarskim u radu *Di-*

jalekatni rječnici zadarskoga područja i goranskim u raspravi *Goranska dijalekatna leksikografija*. Studija *Hrvatski dijalekti u 17. i 18. stoljeću* predstavlja prirodni kontinuitet rasprave o hrvatskim narječjima u srednjem vijeku i u njoj autor na temelju podataka iz književnih i drugih tekstova te iz brojnih dijalektoloških studija stvara sliku hrvatskih dijalekata u razdoblju nakon osmanlijskih prodora. Autor prikazuje stanje u svim trima narječjima i zaključuje da je u 17. i 18. stoljeću njihov razvoj uvjetovan seobnim kretanjima dok se u smislu jezičnih promjena nisu događale drastične promjene kao u nekim prethodnim razdobljima, ali su na konačno formiranje bitno djelovali jaki inojezični utjecaji iz različitih kultura.

Sljedeći blok čine dva rada posvećena kajkavštini, s posebnim obzirom na goransku kajkavštinu kojoj je autor posvetio znatan dio svoga profesionalnoga rada, osvijetlio mnoge nerazriješene fenomene i okrunio ga svojom doktorskom disertacijom koju je 2006. godine objavio u knjizi *Tragom zavičaja*. U radu *Kajkavsko narječje i njegova proučavanja* podastire vrlo vrijedne podatke o tome tko je istraživao kajkavštinu već od 19. stoljeća naovamo i što je o njoj zborio. S obzirom na niz davnih filoloških promišljanja o podrijetlu kajkavštine, radi se o složenu problemu koji je ovdje izložen na objektivan i pregledan način. Poznata je važnost nekih časopisa u afirmaciji govora i ukupne kulturne baštine nekoga kraja. Za goranski je kraj to nedvojbeno časopis *Kaj* koji je autor knjige temeljito pregledao i ekscerpirao sve radove koji se na bilo koji način dotiču Gorskoga kotara.

Posljednji blok u dijalektološkoj skupini radova posvećen je štokavskomu

narječju, a otvara ga prilog *Dosadašnja proučavanja hrvatskih štokavskih dijalekata* u kojem iscrpno prikazuje bibliografiju i istraženost hrvatskih štokavskih dijalekata u zemlji i inozemstvu. Svakome tko se počinje baviti štokavštinom, ovaj je rad polazišni. U radu *Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta* najprije ističe autore koji su pisali tim jezičnim tipom, potom određuje novoštokavske jezične značajke u njihovu diskursu i na koncu iscrpno prikazuje novoštokavske i ostale jezične značajke na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini u govorima Dalmatinske zagore zaključujući da su oni nedvojbeno novoštokavski, ali da u njima ima i čakavskih jezičnih značajki. U vezu s novoštokavskim ikavskim autor dovodi i moliško-hrvatske govore u raspravi *Moliškohrvatski govori i novoštokavski ikavski dijalekt*. Naime, nije u hrvatskoj filologiji posve utvrđeno mjesto moliških govora, pa autor to nejedinstvo smatra poticajnim za temeljitu analizu moliškohrvatskih govora i pokušaj utvrđivanja njihova mjesta u hrvatskom jezičnom mozaiku. Usporedbom jezičnoga materijala zaključuje da su tri moliškohrvatska govora dijelom novoštokavskoga ikavskoga dijalekta. Autor ne zaobilazi ni štokavske govore u Slavoniji, Baranji i Srijemu te piše studiju o dijalekatskoj raznolikosti toga prostora u kojem se potvrđuju govori slavonskoga, istočnohercegovačko-krajiškoga, istočnobosanskoga, novoštokavskoga ikavskoga i novoštokavskoga ekavskoga dijalekta s time da je dio njih doseljenički. Prikazuju se značajke tih dijalekata i mjesnih govora, a ne zanemaruju se ni istočni kajkavski govori u kojima se prepliću kajkavske i štokavske jezične značajke.

Dio knjige posvećen dijalektološkim temama zatvara se preglednim istoime-nim prikazom hrvatske dijalektologije od 1945. do 2005. godine u kojem se prikazuje razvoj dijalektološke misli u nas, s osvrtom na leksikografske prinose, mlade istraživače te na perspektivu u razvoju hrvatske dijalektologije.

Drugi je veliki blok knjige posvećen jezičnopovijesnim radovima i on je strukturiran kronološki, prema vremenu djelovanja osobe o kojoj se piše. Tu grupu radova otvara rasprava o jeziku djela Petra Zoranića, ali i ukupne književne renesansne produkcije u Zadru u 15., 16. i 17. stoljeću. Slijedi rad *Jezik Marina Držića* u kojem autor pokazuje kako je M. Držić kao poznavatelj više stranih jezika i kultura u svojim djelima virtuozno koristio i jezične (najvećma leksičke), ali i kulturološke podatke. Usto, autor upućuje i na načine na koje je M. Držić koristio raznorodnost hrvatskih idioma kako bi vrsno okarakterizirao vlastite likove.

Čak su dva rada posvećena šibenskoj ćiriličnoj *Knjizi od uspomena*. Radi se o kronici o šibenskim franjevkama od 1673. do 1784. godine. U prvom radu, naslovljenu *Jezične značajke* Knjige od uspomena, autor analizira vokalizam, konsonantizam, morfologiju, sintaksu i leksik te utvrđuje da je ova knjiga „sastavljena novijim tipom hrvatskoga jezika, jezika s već uznapredovalom standardizacijom, ali ipak sa znatnim arhaičnostima i neusklađenostima” (str. 157). U drugom se radu spomenuta *Knjiga od uspomena* postavlja u širi kulturološki okvir s time da se autor koncentrira na kulturu hrvatskoga jezika u vrijeme nastanka knjige koje je u hrvatskoj jezičnoj povijesti bilo izuzetno važno i obilježeno mnogim bre-

menitostima. Autor problematizira pismenost na bosanici i latinici, pravopis, te gramatičarsku i leksikografsku djelatnost u razdoblju od 1673. do 1784., a posebno se osvrće na uklopljenost *Knjige od uspomena* u onodobna franjevačka nastojanja, koja su od iznimne važnosti u procesu standardizacije hrvatskoga jezika.

Hrvatskim se jezikom 18. stoljeća J. Lisac nastavlja baviti i u sljedećoj raspravi u kojoj u kontekst razvoja hrvatskoga jezika u tom stoljeću postavlja lik i djelo fra Andrije Kačića Miošića ističući njegovu izuzetnu ulogu u širenju novoštokavske ikavice kroz svoja izuzetno popularna i čitana djela što je nesumnjivo bitno promijenilo sliku o jeziku knjiga, a time i o književnom jeziku u slabije obrazovane grupacije govornika.

U sljedećoj se raspravi J. Lisac bavi dvama radovima Milana Rešetara o najstarijem dubrovačkom govoru i najstarijoj dubrovačkoj prozi. U obama svojim radovima M. Rešetar ističe da se u Dubrovniku govorilo i pisalo srpskim jezikom. S obzirom na aktualnost te problematike i u suvremenoj srpskoj filologiji, ova je Lišćeva rasprava izuzetno važna jer autor bez strasti i nacionalističkih orijentacija znanstvenom akribijom pobija neke Rešetarove teze uz potpuno uvažavanje rada M. Rešetara i njegova važnoga mjesta u hrvatskoj dijalektologiji.

Sljedeće radove autor posvećuje svojim kolegama prethodnicima, jezikoslovcima Kruni Krstiću i Ljudevitu Jonkeu. Usprkos važnosti djela K. Krstića, do danas nije sastavljena cjelovita bibliografija njegovih djela. Stoga je ovaj autorov rad i svojevrsan zaziv za potrebom sastavljanja takova popisa, ali i poziv na nužnu reviziju Krstićeva rada i utvrđivanje njegova

mjesta u povijesti hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti.

U povodu 100. obljetnice rođenja Ljudevita Jonkea, Josip je Lisac napisao prilog o njegovu životu i djelu zaključujući da je Lj. Jonke „radom ispunio svoj život i da su njegove filološke zasluge vrlo velike” (str. 186).

Sljedeći je blok radova posvećen pjesnicima, a otvara ga studija *Dijalektalno i zbirka Moj Grad u opusu Vinka Nikolića* u kojoj se bavi jezikom manje istraživanoga, ali ne zato i manje važnoga hrvatskoga književnika V. Nikolića. Radi se o slojevitom radu u kojem autor prikazuje osvrte čitavoga niza kritičara na Nikolićev rad, ističe Nikolićevu vezu s dijalektalnom književnošću koja se ogleda u stvaralaštvu, kritici, antologičarstvu i uredništvu te osobito u sklonosti tome da u Hrvatskoj reviji, kojoj je bio dugogodišnji urednik objavljuje vrijedne prinosne iz dijalektalne književnosti. Najopsežnija je rasprava u ovoj knjizi ona posvećena zbirci *Ognji i rože* Ivana Gorana Kovačića koju autor smješta u kontekst hrvatske književnosti između 1929. i 1943., progovara o životu i djelu I. G. Kovačića, analizira tematski i motivski svijet, te metriku zbirke, ali i utjecaje pod kojima je I. G. Kovačić stvarao. Posebno se J. Lisac bavi jezičnim značajkama ukupnoga Kovačićeva stvaralaštva i ističe snažniju ili slabiju povezanost s lukovdolskim idiomom uz uvijek prisutno funkcionalno odstupanje od njega. Autor posebno interpretira tri pjesme (*Beli most*, *Drvarska popevka* i *Zadnji glasi*), te piše o poetici i poeziji zbirke *Ognji i rože* stavljajući I. G. Kovačića u kontekst ostalih velikana kajkavske dijalektalne književnosti gdje stoji uz sam bok M. Krležii.

Nije rijetka pojava u nas da se veliki književnici i profesionalno bave književ-

nošću, bilo teorijski bilo njezinom poviješću. Među njima je do svoje prerane smrti bio i Josip Pupačić koji je od 1959. do 1971. bio asistentom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U radu naslovljenu *Josip Pupačić i stari pisci hrvatski* autor analizira Pupačićeve znanstvene prinose te analizira u kolikoj se mjeri Pupačićevo bavljenje starim piscima hrvatskim ogleda na njegov pjesnički rad.

U radu *Čakavština u Senjskom puntape-tu* Miroslava Kovačevića Senjanina J. Lisac bavi se slabije poznatim književnikom, uspoređujući njegovu pjesničku čakavštinu s onom dobro opisanom senjskom govornom autohtonošću.

Slijedi blok od triju radova posvećenih učitelju J. Lisca, velikom hrvatskom dijalektologu Daliboru Brozoviću. U prvom se radu naslovljenu *Dalibor Brozović – profesor i znanstvenik* prikazuje život i djelo D. Brozovića, skreće se pozornost na neke njegove važnije radove te se utvrđuje njegovo mjesto u hrvatskoj i uopće slavističkoj filologiji. Dalibor je Brozović glavninu svoje profesorske karijere proveo u Zadrui, gradu bogate i slojevite jezične stvarnosti i sjajnih književnih ostvarenja, pa stoga ne čudi njegov interes za zadarske filološke teme. U prilogu naslovljenu *Dalibor Brozović i zadarska rič* autor prikazuje Brozovićeve priloge vezane uz Zadar zaključujući kako takvih priloga, s obzirom na opseg Brozovićeva stvaralaštva, nema mnogo, ali se odreda radi o vrlo vrijednim priložima. Posljednjim se radom iz ove trilogije prikazuje Dalibor Brozović kao osoba koja je bila duboko uronjena u šire slavističke obzore, krećući se njima suvereno na genetsko-tipološkoj, ali i na sociolingvističkoj razni. Posebnu grupu Brozovićevih radove čine oni s makedonistič-

kim temama koje J. Lisac analizira u prilogu *Makedonske teme Dalibora Brozovića*.

Posljednji je rad u ovoj knjizi posvećen još jednom zadarskom profesoru – Gloriji Rabac Čondrić. Usprkos školovanju u Zagrebu i radu u Zadru, G. Rabac Čondrić nikada nije napustila svijet svoje primarne jezične stvarnosti – Istru. Osim znanstvenoga rada G. Rabac pisala je i komedije pa tako J. Lisac analizira jezik tih komedija utvrđujući da je on višeslojan, ali temeljnu komponentu čini njezin materinski govor Zarečja. U drugom pak dijelu rada J. Lisac analizira priloge što ih je G. Rabac pisala o čakavskim pjesnicima. Na koncu zaključuje kako je kompletno stvaralaštvo G. Rabac Čondrić, i ono umjetničko i ono znanstveničko, prožeto Istrom.

Premda su popisi konzultiranih bibliografskih jedinica u knjigama neizostavan dio znanstvene metodologije, oni nisu nešto što se obično ističe kao posebno. U slučaju ove knjige (kao i svake druge knjige autora J. Lisca), to nije tako. Naime, teško je da ćemo među suvremenim hrvatskim jezikoslovcima naći nekoga tko toliko precizno, ali sveobuhvatno poznaje bibliografiju djela iz naše dijalektologije. Pa je stoga ovaj popis od oko šestotinjak bibliografskih jedinica i svojevrsna bibliografija domaćih i stranih radova s temama iz hrvatske dijalektologije.

Nakon popisa publikacija u kojima su objavljene primarne verzije ovdje objavljenih radova slijedi sažetak na engleskom jeziku te kazala osobnih imena i zemljopisnih pojmova koji uvelike olakšavaju snalaženje u gustom materijalu.

Knjigu je objavio Književni krug iz Splita, a u vremenu nesklonu tiskanju, osobito

neprofitabilnih knjiga, kakove su mahom sve iz znanstvene humanistike, valja odati priznanje marnom izdavaču prevažnih djela iz hrvatske filologije.

Knjiga *Dvije strane medalje* premda koncipirana od više različitih radova, usto iz dviju disciplina koje, ma koliko povezano, ipak primjenjuju drugačiju metodologiju i nerijetko imaju drugačije ciljeve, preciznim autorskim probirom redosljeda ima strukturu tipičnoga temeljitoga filološkoga znanstvenoga djela: kreće od dosadašnje istraženosti, analizira materijal (i dijalektološki i jezičnopovijesni) te precizno izvodi zaključke ili daje smjernice za daljnja istraživanja. U pokušaju da se rekonstruira tijek jezičnoga razvoja, i onoga jezika kao sustava i onoga jezika kao standarda, nerijetko se analizira samo jedan tip materijala (dijalektološki ili jezičnopovijesni), no ova autorova knjiga pokazuje da je takve dubinske i strukturalne zahvate nemoguće provoditi spoznajući samo jednu stranu medalje. Važnost takova pristupa i takovih radova prepoznata je i u široj društvenoj javnosti pa Josipu Lisicu za prikazanu knjigu dodijeljena tradicionalna nagrada Društva hrvatskih književnika „Judita” u kategoriji za najbolju knjigu ili studiju o hrvatskoj književnoj baštini u 2012. godini. U obrazloženju za nagradu „Judita” zaključuje se da ova knjiga legitimira autora kao jednoga od naših najistaknutijih i najpoznatijih filologa, s čime se apsolutno slažemo.

Sustavno prateći rad J. Lisca znamo da je isti autor od 2009. godine, kada su napisani posljednji radovi što ih je objavio u ovoj knjizi, javnosti podario još mnogo vrijednih rasprava pa ih s radošću očekujemo u nekoj novoj publikaciji.

Sanja Zubčić